

Međunarodni ekonomski odnosi i bezbednost SFRJ

Prof. dr *DRAGOJE ŽARKOVIĆ*, prof. dr *ĐORĐE POPOV*
prof. dr *RADOJE RADULOVIĆ*

Nasuprot tendenciji sve većeg ekonomskog objedinjavanja sveta, svedoci smo političke podeljenosti i suprotstavljenih interesa među državama, uz učešće vojnih blokova. Iako na globalnom planu ekonomsko objedinjavanje, dugoročno, vodi smanjivanju međudržavnih i međublokovskih suprotnosti, briga o bezbednosti pojedinačno posmatranih zemalja mora biti njihova stalna aktivnost. To je posebno značajno za našu zemlju koja je van vojnih blokova koji se bore da prošire uticaje, i koja je u susedstvu nekih država koje imaju pretenzije na delove naše teritorije.

Jedna od osnovnih pretpostavki bržeg ekonomskog razvoja Jugoslavije je uključivanje u međunarodnu podelu rada i intenziviranje proizvodno-tehnološke saradnje sa svetom. Ekonomski razvoj je u neposrednoj funkciji jačanja materijalne osnove odbrane i bezbednosti. U tom pravcu neophodno je usmeravati, programirati i praktično ostvarivati i međunarodne ekonomske odnose. Na žalost, praksa često od toga odstupa čime se nanose ogromne materijalne štete privredi, podrivaju ekonomske osnovice društva i narušava ugled zemlje, što negativno utiče na odbrambeno-bezbednosnu moć Jugoslavije.

Međunarodna ekonomska integracija sve više odlikuje savremeni svet. Njenu objektivnu osnovu čini stalan proces internacionalizacije svih strana privrednog života, koji izaziva neprestani razvitak proizvodnih snaga, njihova sve veća podruštvljenost i produbljivanje međunarodne podele rada.

Internacionalizacija privrednog života i integracioni procesi koji iz nje proističu zahvatili su ceo svet. Produbljivanje ekonomskih i naučno-tehničkih veza između zemalja zasnovano je na razvitku proizvodnih snaga koji zahtevaju sve moćniju naučnu bazu, sve šira tržišta, sve veće i raznovrsnije vidove sirovina i energetske izvora.

Sadašnja naučno-tehnološka revolucija i socijalne promene u svetu šire dijapazon grana i vode diverzifikaciji proizvodnje, ubrzavanju promena nomenklature proizvoda, produbljivanju unutargranske specijalizacije. Sve to, nesumnjivo, ozbiljno utiče na međunarodnu podelu rada: sve

više dolazi do izražaja kooperacija u proizvodnji, tehnološka specijalizacija, brzo se povećava unutargradska razmena među zemljama koje odlikuju sve razvijenija savremena proizvodna struktura. U svetu se sada proizvodi oko 20 miliona različitih vrsta proizvoda. U industrijski razvijenim zemljama proizvodi se više od 500 hiljada različitih vrsta mašina i mehanizama. Asortiman sveukupne proizvodnje neprestano se širi. Međunarodna razmena roba i usluga sve više dolazi do izražaja.

Problemi koje nameće savremena ekološka kriza, koja je zahvatila ceo svet, zahtevaju široku međunarodnu saradnju. Sve je jasnije da je naša planeta relativno mala i zajednička domovina svih ljudi koji na njoj žive.

Nasuprot tendenciji sve većeg ekonomskog objedinjavanja sveta svedoci smo političke podeljenosti i suprotstavljenih interesa među državama, uz učešće moćnih vojnih blokova. Iako na globalnom planu ekonomsko objedinjavanje, dugoročno, vodi smanjivanju međudržavnih i međublokovskih suprotnosti, briga o bezbednosti pojedinačno posmatranih zemalja mora biti stalna aktivnost. To je posebno značajno za našu zemlju koja je van vojnih blokova koji se bore da prošire uticaje, i koja je u susedstvu nekih država koje imaju pretenzije na delove naše zemlje. Kada govorimo o bezbednosti zemlje, moramo sagledati ne samo veliki broj činilaca značajnih za očuvanje njenog teritorijalnog integriteta i unutrašnje sigurnosti od mogućih razaranja materijalnih dobara i ugrožavanja života i zdravlja ljudi od klasičnih uzroka takvih nesreća, već i ozbiljne opasnosti koje može izazvati transfer uzročnika ekološke krize.

Međunarodni ekonomski odnosi, koji se ispoljavaju na sve raznovrsnije načine, mogu imati brojne implikacije na bezbednost zemlje. U ovom radu ćemo ukazati samo na neke od njih.

BRŽI EKONOMSKI RAZVOJ I INTENZIVNIJE UKLJUČIVANJE U MEĐUNARODNU PODELU RADA – BITAN USLOV OČUVANJA BEZBEDNOSTI

Narod koji je zadovoljan i koji vidi perspektivu u svojoj zemlji najbolji je garant očuvanja njene bezbednosti. Perspektiva boljeg života može se obezbediti samo iz odgovarajuće performanse u ekonomskom razvoju.

Sva saznanja ekonomske nauke pokazuju da se niko nije uspešno razvijao ako nije bio u dovoljnoj meri uključen u svetsko tržište, tj. u međunarodnu podelu rada. Prema tome i za Jugoslaviju važi isto pravilo – jedna od osnovnih pretpostavki ekonomskog razvoja je uključivanje u međunarodnu podelu rada, i sa druge strane, nema prave bezbednosti bez ekonomskog razvoja i sve veće integrisanosti u svetske procese.

Stoga bi pri razmatranju veze između međunarodnih ekonomskih odnosa i bezbednosti Jugoslavije pre svega trebalo raščistiti dileme oko mogućnosti ili nemogućnosti, odnosno poželjnosti ili nepoželjnosti autarhičnog razvoja kao opcije.

Ova dilema je na programskom planu raščišćena još u Programu Saveza komunista Jugoslavije.¹ Međutim, od polovine sedamdesetih godina smanjuje se relativno učešće Jugoslavije u međunarodnim ekonomskim odnosima i u nekim najšire prihvaćenim dokumentima konstatuje se da je u periodu dominacije koncepta tzv. dogovorne ekonomije i postojanja »nacionalnih« – u stvari republičko-pokrajinskih ekonomija u Jugoslaviji došlo do prevage autarhičnih tendencija u razvoju.²

Činjenica je da je usled izrazito smanjene efikasnosti investiranja naš potencijalni nacionalni dohodak manji za oko 50 odsto u poređenju sa južnoevropskim zemljama (Turska, Portugal), a od 1979. i realno je smanjen za više od 50 odsto – sa blizu 3.000 na ispod 2.000 dolara po glavi stanovnika.³ Smanjenjem učešća u međunarodnim ekonomskim odnosima umanjuju se mogućnosti transfera potrebnih roba i znanja od kojih su neka vrlo značajna i za

¹ »Socijalistička Jugoslavija treba da se uključi u međunarodnu podelu rada i u sve one oblike ravnopravne međunarodne ekonomske saradnje koji doprinose njenom privrednom napretku i ubrzanju razvitka proizvodnih snaga... U takvu saradnju Jugoslavija treba da ulazi pod istim ravnopravnim uslovima sa svim zemljama bez obzira na njihov društveni sistem, koje žele i imaju interesa da sarađuju sa našom zemljom u takvoj ekonomskoj razmeni i međusobnom dopunjavanju«. *Program SKJ*, »Radnička štampa«, Beograd, 1958, str. 207.

² »Autarhičnim tendencijama u razvoju i relativnim smanjenjem našeg udela u svetskoj razmeni kvantitativno je smanjena naša prisutnost u svetskoj ekonomiji, a istovremeno veoma povećana naša zavisnost na polju tehnologije obezbeđivanja sredstava za razvoj, kao i u pogledu regionalnog rasporeda naše spoljnotrgovinske razmene«. *Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije*, CRS, Beograd, 1983, str. 22.

³ Vidi: A. Bajt, *Ekonomski osnovi stabilizacije strategije*, Ljubljana, 1985.

bezbednost zemlje, a smanjeni nacionalni dohodak pri istoj stopi izdvajanja daje realno manja sredstva za odbranu.

Na žalost, još uvek nema odgovornosti za takva odstupanja od programskih opredeljenja društva, koja imaju katastrofalne posledice u mnogim oblastima, pa negativno utiču i na bezbednost Jugoslavije.

Šta za bezbednost neke zemlje znači do kraja doveden koncept razbijanja robne privrede i potpuno autarhičnog razvoja, pokazao je primer Kampučije 1979. godine kada je zemlja koja se pre toga uspešno odupirala američkoj agresiji, postala lak plen Vijetnama. Prethodno je Pol Pot potpuno ukinuo tržište i prekinuo sve ekonomske veze sa svetom.

Stoga bi se, i iz bezbednosnih razloga, najzad moralo odlučno preći na otvoren koncept razvoja i intenzivnije uključivanje naše zemlje u međunarodnu podelu rada. Međutim, ako se to želi, moraju se u zemlji hitno i odlučno sprovesti odgovarajuće promene. Ekonomski principi poslovanja moraju biti uporedivi s onima u svetu. Ako na svetском tržištu, svidelo se to nekom ili ne, vladaju zakoni robne proizvodnje onda i mi moramo najzad shvatiti da bez robne proizvodnje i tržišta ne može biti pravog uključivanja u međunarodnu podelu rada. Ekonomija vrednosti, a ne ekonomija upotrebne vrednosti, preduzeće, a ne organizacija udruženog rada, jeste ono što poznaje i priznaje svetska privreda. Takođe, mora postojati mera vrednosti, tj. čvrst dinar.

Ignorisanje ekonomskih zakonitosti, kao što je poznato, završilo se sa 20 milijardi dolara glavnice duga (sa kamatama ukupno 40 milijardi), što svaki reprogram fantastično povećava, i sa tehnološkim i civilizacijskim zaostajanjem. Šta to znači vidi se iz podataka da su (pre poslednjeg reprograma) naše godišnje obaveze prema poveriocima bile 5,5 – 6 milijardi dolara godišnje, a vrednost izvoza na Zapad već godinama ne prelazi 3,5 milijarde dolara.

Da se i u budućnosti ne bi dešavale slične stvari treba raščistiti i sa pojmom »oslanjanja na sopstvene snage«. Taj bi pojam trebalo tumačiti kao cilj kome se teži, i pri čemu bi zemlja kao celina morala biti u stanju da živi od sopstvenog rada. Na žalost, u nekim krugovima ovaj pojam se shvata i tumači kao mogućnost razvoja nezavisno od svet-

skog tržišta.⁴ To bi neposredno vodilo u dalju autarhiju i zaostajanje. Do čega bi operacionalizacija takvog shvatanja mogla da dovede, vidi se iz studija rađenih u krugovima tzv. nove levice na Zapadu u kojima se kao »pozitivni« primeri ovakvog razvoja ističu Severna Koreja, Albanija i Vijetnam. Šta bi ovakvo shvatanje koncepta »oslanjanja na sopstvene snage« značilo za razvoj i bezbednost Jugoslavije, suviše je i govoriti.

Kao mogući teoretski modeli odnosa u svetskoj privredi javljaju se nezavisnost, zavisnost i međuzavisnost. Sva novija istraživanja pokazuju da se *de facto* u savremenoj svetskoj privredi ostvaruju odnosi međuzavisnosti. Međuzavisnost ne bi trebalo shvatiti kao potpunu ravnopravnost. U odnosima međuzavisnosti normalno je da neka zemlja ima više ili manje ravnopravan položaj, što će zavisiti pre svega od stepena njenog ekonomskog i tehnološkog razvoja. Ukoliko je zemlja ekonomski i tehnološki razvijenija, utoliko će više biti u stanju da maksimizira pozitivne i minimizira negativne efekte uključivanja u međunarodnu podelu rada.

Da bi se shvatili odnosi koji se formiraju u savremenoj svetskoj privredi, treba ukazati na to da se oni uspostavljaju u uslovima naučne i tehnološke revolucije. U tim uslovima dolazi do jasnog razdvajanja pojmova ekonomskog rasta i ekonomskog razvoja.

Ekonomski rast u sebi pretpostavlja, po pravilu, reprodukovanje klasične privredne strukture na višim nivoima dohotka. Društva kojima je cilj proizvodnja upotrebe vrednosti u ovome su bila prilično uspešna sve do kraja šezdesetih godina. Međutim, ekonomski razvoj, kao sposobnost nekog društva da kreira nova razvojna rešenja i razvoj zasniva pre svega na znanju, u sedamdesetim i osamdesetim godinama odvijao se, po pravilu, u društvima koja su bila okrenuta proizvodnji vrednosti, tj. koja su bila zasnovana na robnoj proizvodnji i tržištu.

⁴ Brojni su radovi teoretičara »zavisnosti« i »raskida« s kraja šezdesetih i sedamdesetih godina (Frank, Cardoso, Amin, Senhaas) koji idealizuju mogućnosti takvog razvoja. Radovi tih autora bili su dostupni i našoj, pre svega naučnoj, javnosti i imali su odjeka u našoj ekonomskoj nauci, ali, izgleda, i kod nekih kreatora ekonomske politike (bez obzira da li su oni toga bili svesni ili ne). Kretanja u svetskoj privredi u 70-im i 80-im godinama dokazala su apsolutnu neodrživost u praksi tih analiza; to je bilo utoliko gore za zemlje koje su se povele za tim teorijama.

Ravnopravniji položaj u međuzavisnoj svetskoj privredi moguće je obezbediti samo u zemljama koje su u stanju da uspešno koriste tzv. društvenu inteligenciju, što podrazumeva mogućnost jednog društva da kreira, koristi i prilagođava nove tehnologije.⁵ Osnovu »društvene inteligencije« čini tzv. NTIOOK kompleks, tj. veza: nauka-tehnologija-informacije-obrazovanje-organizacija-komunikacije.

Zemlje u kojima je taj kompleks bolje organizovan i usmeren na postizanje ekonomskih efekata, a to su države sa tržišnom privredom, imaju bitno veće mogućnosti kreiranja novih znanja i njihovog prevođenja u nove tehnologije i proizvode (poređenjem NDR Koreje sa Republikom Korejom kao i DR Nemačke sa SR Nemačkom uočavamo značaj tržišta i uključivanja u međunarodnu podelu rada).⁶

Međuzavisnost se najviše ispoljava u proizvodno-tehnološkoj saradnji u svetskoj privredi. Ukoliko je neka zemlja više i ravnopravnije uključena u proizvodno-tehnološku saradnju, utoliko je i manje zavisna, a njen položaj bolji u odnosima međuzavisnosti sa ostalim učesnicima u međunarodnim ekonomskim odnosima. Svetski tokovi znanja i tehnologije najviše se šire proizvodno-tehnološkom saradnjom (zajednička ulaganja, kooperacija, licence, otvaranje preduzeća u inostranstvu, inženjering, itd.). Na žalost, dosadašnji rezultati SFRJ na ovom planu su dosta skromni.

Jugoslavija je do sada, prema nekim podacima, sklopila 276 ugovora o zajedničkim ulaganjima (što ne znači da su svi i realizovani), a ukupni inostrani ulog jedva prelazi 200 miliona dolara.⁷ To je mnogo manje nego što su realizovale neke zemlje sa kojima se poredimo (Španija – 6 milijardi dolara, Grčka – preko milijardu, itd.). Ne samo da je priliv kapitala u Jugoslaviju na taj način gotovo zanemarljiv, nego to objektivno ograničava i mogućnosti za priliv tehnoloških znanja, koja mogu biti značajna i za odbranu zemlje.

⁵ Vidi: Zoran Trputec, *Novi elementi u razvoju tehnologije u svijetu i položaj Jugoslavije*, »Pregled«, CSS, Beograd, II/87.

⁶ 30–75 odsto rasta društvenog bruto-proizvoda u razvijenim zemljama rezultat je upotrebe organizovanog znanja.

⁷ Na žalost, podaci o tome kod nas često nose veo »poverljivosti«, i pored toga što ih neke naše institucije po službenoj dužnosti dostavljaju OECD i Ekonomskoj komisiji UN za Evropu, a svaki posao je po definiciji dvostran. Tako su naši istraživači često prinuđeni da koriste inostrane izvore, jer ono što dostavljamo strancima krijemo od svojih ljudi. Takođe i podaci dveju različitih institucija o ovim poslovima često se razlikuju i do 50 odsto (Savezni komitet za energetiku i industriju i Savezni zavod za statistiku).

Ipak, treba istaći vrlo visok stepen koncentracije inostranih sredstava ulaganja u pojedine grane (49,8 odsto u industriju saobraćajnih sredstava i proizvodnju hemijskih proizvoda kao zajednička ulaganja), što je svakako podatak koji ne treba zanemariti. Takođe je značajno da je ta saradnja koncentrisana na svega nekoliko zemalja, tj. od ukupnog broja ugovora 67 je sklopljeno sa partnerima iz SR Nemačke, 39 iz SAD i 26 iz Švajcarske. Skoro polovina (45 odsto) ukupnih inostranih sredstava uložениh kroz zajednička ulaganja u Jugoslaviju poreklom je iz SAD.

Iako je pravilo da se zajednička ulaganja i u svetu razvijaju najviše sa zemljama sa kojima postoje najrazvijeniji trgovinski odnosi, moguće je da razlozi tako visokog stepena koncentracije na pojedine zemlje ne budu samo ekonomske prirode.

Kad je reč o proizvodno-tehnološkoj saradnji najviše je kod nas bilo reči o licencama. Procene se kreću od 300.000 sklopljenih licenci do podataka da je u Jugoslaviji od 1950. godine sklopljeno 1.387 ugovora o licenci. Ako je tačan podatak od 300.000 licenci znači da je Jugoslavija od 1954. do 1985. godine svakog dana registrovala 28 do 37 ugovora, što je, znajući ažurnost naše administracije, i tehnički neizvodljivo. Ako je drugi podatak tačan, onda je Jugoslavija sklopila manje licenci od Indije, Meksika, Republike Koreje, itd. Posmatrajući broj ugovora o licenci u odnosu na broj stanovnika ili na 100 dolara društvenog bruto-proizvoda, onda ih Jugoslavija ima mnogo manje nego zemlje na istom stepenu razvijenosti.

U Jugoslaviji se svega oko 1,5 odsto ukupne proizvodnje zasniva na licencama, a istovremeno u SR Nemačkoj 10 odsto, Japanu 11 odsto, Argentini 6 odsto, itd.⁸

Jugoslavija za uvoz tehnologije godišnje daje između 0,4 i 0,5 odsto svojih izdataka na uvoz robe, što je manje od mnogih razvijenih zemalja sveta, ali je i izvoz našeg znanja daleko manji. Umesto toga, mi imamo masovan odliv vrhunskih kadrova u inostranstvo, što je mnogostruko negativno – posebno i sa aspekta odbrane.

Pravo je pitanje kako da se Jugoslavija uključi u tokove intraindustrijske proizvodnje, tj. podele rada u proizvodnji proizvoda u jednoj grani. Za intraindustrijsku pro-

⁸ D. Strujić, *Prikaz nekih značajnijih studija i analiza transfera tehnologije odabranih jugoslovenskih industrijskih preduzeća*, CSS, Beograd, maj, 1987.

izvodnju je karakteristična saradnja svih učesnika, ali i oštra konkurencija njihovih finalnih proizvoda na tržištu. Proizvođači automobila sve češće se udružuju u izradi motora i drugih delova vozila («Peugeot» i «Fiat» zajednički su razvijali motor tipa »Fire«; »Peugeot«, »Volkswagen« i »Citroën« – zajednički menjač; motor Forda Evropa ugrađuje se u »Volvo«), ali istovremeno i konkurišu na tržištu. Odnosi koji se uspostavljaju u takvoj proizvodno-tehnološkoj saradnji zaista su međuzavisni. Ulaganja su zajednička, ali i korišćenje rezultata i difuzija tehnoloških rešenja. Tu, u stvari, i nema pravog interesa za potpunim uništenjem drugog proizvođača, što je činjenica ne samo od ekonomskog značaja, nego svakako ima i svoju bezbednosnu komponentu. To je smer kojim mora ići i jugoslovenska privreda. U protivnom, biće izložena efektima nejednake razmene, tj. odlivu dela nacionalnog dohotka kroz spoljnu trgovinu u inostranstvo – što je takođe i bezbednosni problem. Studija konzorcijuma 29 jugoslovenskih ekonomskih instituta zaključuje da su izvozne cene naših proizvoda za 30 do 70 odsto niže od domaćih. To je logična posledica nemanjanja strukture izvoza i zadržavanja cenovne konkurentnosti kao glavnog oblika konkurentnosti izvoza.⁹

Vladajući koncept uključivanja Jugoslavije u međunarodne ekonomske odnose dugo je bio koncept interindustrijske trgovine, tj. izvoza jednih i uvoza drugih proizvoda. Ovaj tip trgovine je karakterističan za manje razvijene zemlje. Za razvijene zemlje karakteristična je intraindustrijska trgovina. Na primer, automobile i elektroniku izvozi i uvozi i Japan i Francuska i SAD. To je područje na kome realno raste svetska spoljna trgovina i zato nije čudo što smo, i pored smanjenja nacionalne valute za 200 puta, od 1979. godine izvoz zadržali na istom nivou, uz silan odliv nacionalnog dohotka zbog nejednake razmene sa inostranstvom. Rezultat u interindustrijskoj trgovini i nije mogao biti drugačiji.

Stoga Jugoslavija treba hitno da preduzme mere za intenzivnije uključivanje u proizvodno-tehnološku saradnju, tj. intraindustrijsku proizvodnju i trgovinu. Na žalost, za to za sada ne postoje odgovarajuće privrednosistemske pretpostavke, zbog još uvek prevladajućeg koncepta »dogovorne ekonomije«. Teško je potencijalnom partneru (pre-

⁹ Vidi studiju: *Jugoslavija u svetskoj privredi*, »Informator«, Zagreb, 1986.

dužecu) iz inostranstva objasniti da naša »organizacija udruženog rada« koja želi da stupi u proizvodno-tehnološku saradnju formalno-pravno nema čak ni svoju imovinu, a po važećem konceptu društvene svojine upravo je tako.

Koliko je nama nužna veza sa svetom, želimo li barem delimično učestvovati u svetskoj difuziji znanja i tehnologije, govori i podatak da se u Jugoslaviji za naučna istraživanja izdvaja oko 600 miliona dolara godišnje (pod optimističkom pretpostavkom da je nacionalni dohodak Jugoslavije 60 milijardi dolara, što nije slučaj), a u SAD se izdvaja preko 120 milijardi dolara godišnje.

Još veći je problem kako obezbediti da se naučni rezultat pretvori u novu tehnologiju i novi proizvod. Za Jugoslaviju tu važi opšta karakteristika nerazvijenih zemalja gde se rezultati naučnih istraživanja često koriste za proizvodnju u inostranstvu.

To otežava i činjenica da isparcelisani ekonomski prostor Jugoslavije ne poznaje prirodne ekonomske mehanizme koncentracije sredstava oko proizvoda koji idu na svetsko tržište. Zato se i desilo da je »Zastavi«, koja automobile proizvodi 30 godina, trebalo tri godine da u SAD izveze 100.000 automobila, dok je južnokorejski novoosnovani »Hundai« već prve godine izvezao 150.000 putničkih vozila, ili pak da proizvodnja novog antibiotika razvijenog u Plivi otpočne u inostranstvu.

Za ulazak u svetske tokove znanja i proizvodnje mora se obezbediti slobodan protok informacija i ideja u zemlji. Mora se takođe shvatiti da samo sposobni stručnjaci mogu da razviju nove tehnologije. Znatno je jeftinije poslati nekoliko stručnjaka u inostranstvo da ovladaju odgovarajućim znanjima, nego kupovati stranu opremu.¹⁰

BEZBEDNOSNI ASPEKTI MEĐUNARODNE EKONOMSKE SARADNJE

Jugoslavija, tj. organizacije udruženog rada iz Jugoslavije sarađuju i sa transnacionalnim korporacijama. Jedno istraživanje je pokazalo da od 200 najvećih korporacija naša privreda sarađuje sa 60; od 100 prvih sa 38; od 50 naj-

¹⁰ Jugoslavija je u drugoj polovini sedamdesetih godina uvezala opremu za 12 milijardi dolara. Istovremeno su drastično redukovana usavršavanja i kupovina literature u inostranstvu. Rezultat je poznat.

većih sa 22 i od prvih deset sa dve kompanije (General Motors i Texaco).¹¹ S druge strane, nasuprot relativno velikog stepena koncentracije proizvodno-tehnološke saradnje naše privrede na najveće transnacionalne korporacije, postoji izuzetno velika razuđenost na strani naše privrede. Istraživanja pokazuju da su 1.005 ugovora sa inostranim partnerima sklopile 642 naše organizacije. Nosioci najvećeg broja ugovora su osnovne organizacije udruženog rada. Kakve mogu biti posledice sklapanja ugovora jedne naše osnovne organizacije udruženog rada sa nekoliko stotina zaposlenih koja se susreće sa transnacionalnom korporacijom od više stotina hiljada zaposlenih, vredelo bi razmisliti pri donošenju propisa koji treba da prate privrednu reformu, odnosno pri odlučivanju o tome ko je poslovni subjekt – i iz bezbednosnih razloga.

Istraživanja pokazuju da je osnovni motiv transnacionalnih korporacija za saradnju sa našim organizacijama udruženog rada prodor na jugoslovensko tržište. Na drugoj strani, motiv izvoza na konvertibilno tržište vrlo je slabo zastupljen.¹² Razlog za to je svakako zaštićeno domaće tržište, koje je u uslovima autarhije prihvatilo praktično svaku cenu i svaku proizvodnju. Motiv koji je vrlo značajan kako kod naših organizacija udruženog rada tako i kod transnacionalnih korporacija je zaobilazanje restriktivnih mera domaće ekonomske politike. Istraživanja pokazuju da često promene naših propisa navode transnacionalne korporacije na špekulativno ponašanje na našem tržištu.

Sarađujući sa našim organizacijama udruženog rada, transnacionalne korporacije koriste različite oblike restriktivne poslovne prakse.¹³

Međutim, bez obzira na probleme i propuste u saradnji sa transnacionalnim korporacijama one su realnost u svetskoj privredi, i naše će organizacije udruženog rada uključivanjem u međunarodnu podelu rada neminovno i sa njima poslovati. Prema tome, nije pitanje sarađivati ili ne sa transnacionalnim korporacijama, nego kako tu saradnju

¹¹ Vidi: Lamers, *Međunarodna kooperacija*, Hag, 1976, i Artisien u studiji IFO Minhen, 1981.

¹² *Uticaj transnacionalnih korporacija na ekonomski razvoj i bezbednost Jugoslavije*, Konzorcijum instituta iz Ljubljane, Beograda, Zagreba, Novog Sada i Sarajeva, 1984.

¹³ Opširnije u: D. Pirec, Đ. Popov, *Imperijalizam ili dominacija*, »Ekonomika«, Beograd, 1988, str. 469–477.

usmeriti da za nas bude što korisnija, uz što manje negativnih efekata.

Jedna od karakteristika savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa je da se pored sirovinski i radno intenzivnih proizvodnji i »prljave« industrije sele u manje razvijene zemlje. To zaoštrava ekološke probleme u zemljama u razvoju, što često može da ugrozi bezbednost tih zemalja (Bopal, Indija). Naša proizvodno-tehnološka saradnja sa inostranim partnerima često je razvijena u proizvodnim programima koje možemo svrstati u »prljavu« industriju. Radi se pre svega o obojenim metalima, nafti, crnoj metalurgiji, nemetalima, prehrambenoj industriji (šećerane, klanice) itd.

Ipak, u svim slučajevima se ne radi o želji stranih partnera da transformišu »prljave« industrije (npr. industrija obojenih metala), mada je i taj motiv dominantan u nekim slučajevima.

Kada je reč o prerađivačkim granama, pre izvođenja zaključka o nameri stranog partnera da transferiše »prljave« pogone, potrebno je sagledati da li proizvod takvog pogona ide na inostrano ili domaće tržište. Kada blokove za motore ili automobilske gume izvozimo »Opelu« ili »Kleberu«, očito je da je motiv translokacije »prljavog« fragmenta proizvodnje imao svoje mesto u strategiji inostranog partnera. Međutim, to izgleda ne važi za šećerane i klanice koje se baš ne mogu pohvaliti izvoznim uspesima. Tu se očito radi o zanemarivanju (između ostalih) i ekološke komponente od strane domaćih kreatora ekonomskih odluka.

Inače, ulaganja u industrije koje se mogu svesti u »prljave« čine 56 odsto ukupnih ulaganja iz inostranstva u jugoslovensku privredu. Posebnu pažnju, kada je reč o ekološkoj komponenti, trebalo bi posvetiti proizvodnji i istraživanjima vezanim za atomsku energiju. Posle Černobila, postalo je jasno koje se tu opasnosti mogu kriti za bezbednost zemlje.

*

U poslednjih nekoliko godina sve više naših organizacija udruženog rada izvode radove u inostranstvu. Prema podacima Saveznog sekretarijata za spoljnu trgovinu, imamo 749 privrednih predstavništva i poslovnih jedinica na-

ših organizacija udruženog rada u 73 zemlje. Od toga, u razvijenim zemljama Zapada – 302; u istočnoevropskim zemljama – 180; u zemljama u razvoju – 190 i u ostalim prekookeanskim zemljama (Australija, Indonezija i druge) – 71.

Izvođenje radova u inostranstvu, kao i drugi oblici ekonomske saradnje vrlo su značajni za jugoslovensku privredu i zapošljavanje velikog broja ljudi. Međutim, pored pozitivnih rezultata ispoljavaju se brojne slabosti, propusti i nedostaci u radu, što nanosi velike materijalne štete organizacijama udruženog rada i privredi u celini, a time i ugledu naše zemlje u svetu. Sve ispoljene negativnosti najneposrednije utiču na bezbednost zemlje, s obzirom na to da omogućuju delovanje stranih obaveštajnih službi i drugih službi bezbednosti prema našim predstavnicima i radnicima.

Negativnosti u radu organizacija udruženog rada koje izvide radove u inostranstvu ili ostvaruju druge oblike međunarodne ekonomske saradnje, uglavnom se ispoljavaju u sledećem:

- koordinacija između njih i matičnih organizacija udruženog rada u zemlji je nedovoljna;
- takva odvojenost dovodi do njihovog nesamoupravnog ponašanja i odlučivanja, a time i do nedovoljne društvene kontrole;
- istraživanja tržišta u inostranstvu često su parcijalna, u zatvorenom krugu sa težnjom profitiranja manjeg broja ljudi, tako da ne dolaze do izražaja zajednička privredna predstavništva niti uzajamna pomoć istih ili sličnih privrednih grana;
- naše radne organizacije na stranom tržištu često međusobno nelojalno konkurišu. Takav odnos nanosi ogromne materijalne štete našoj privredi, podriva ekonomske osnove društva, narušava ugled zemlje, i tako negativno utiče na bezbednost SFRJ.

Za navedene probleme vezano je i pitanje povratka naših predstavnika u zemlji po isteku mandata. Dok znatan broj uspeva da ostane u inostranstvu i mimo utvrđenih rokova, drugi odbijaju povratak i ostaju u tim zemljama. Među njima ima i onih koji, na osnovu stečenih pozicija i veza, zasnivaju radni odnos u konkurentskim firmama ili osnivaju sopstvene firme i svojim delovanjem nanose šte-

tu našoj privredi, pa se čak i eksponiraju u neprijateljskoj aktivnosti.

Međutim, mora se istaći da naši radnici i svojim ponašanjem narušavaju sopstvenu bezbednost, pošto se često ne pridržavaju i ne poštuju zakonske propise zemalja u kojima rade. To ukazuje da su neophodne temeljite i organizovane pripreme svakog radnika pre odlaska na rad u inostranstvo, kao i neprestano ukazivanje na prava i obaveze, odnosno moguće posledice koje nastaju nepridržavanjem zakonskih propisa u toku boravka u zemlji gde se izvode radovi, vrše usluge ili obavljaju drugi poslovi značajni za našu zemlju.

Značajno je istaći da ovakvoj situaciji i ponašanju dosta doprinosi i kadrovska politika pri izboru ljudi koje će učestovati u realizaciji zadataka u međunarodnim ekonomskim odnosima. Dosadašnja praksa ukazuje na to da se ne vodi dovoljno računa o moralno-političkom profilu kadrova, pa ni o njihovoj bezbednosnoj podobnosti prilikom upućivanja na izvršenje tako značajnih zadataka za zemlju.

Iako smo imali izvesnih poteškoća, posebno u zemljama sa složenom vojno-političkom situacijom, možemo reći da na bezbednosnu situaciju naše zemlje u međunarodnim ekonomskim odnosima, vrlo pozitivno utiče smirivanje kriznih i ratnih žarišta u nekim zemljama (Angola, Avganistan, Kambodžija, Irak, Iran i dr.). Rešavanjem protivrečnosti koje su uzrok kriza u tim zemljama, objektivno se stvaraju znatno povoljniji uslovi za političku i ekonomsku saradnju, što je jedan od osnovnih principa jugoslovenske spoljne politike. Naša zemlja ulaže velike napore da bilateralnom i multilateralnom saradnjom doprinese otklanjanju uzroka koji utiču na bezbednost pojedinih zemalja ili regiona.

*

U ostvarivanju međunarodne ekonomske saradnje, pored detaljnog procenjivanja ekonomske opravdanosti sklapanja ugovora i drugih obaveza, neophodno je u kontaktima sa stranim fizičkim i pravnim licima preduzeti bezbednosne mere radi zaštite ljudi, materijalnih dobara i interesa opštenarodne odbrane. Na organizovanje i sprovođenje ovih mera u samoupravnim organizacijama i zajednicama, u organima društveno-političkih zajednica i društ-

veno-političkim i društvenim organizacijama, obavezuje Zakon o opštenarodnoj odbrani. Osnovni zahtevi i mere su:

(a) detaljno i stručno proučavanje i procena celishodnosti zaključivanja ugovora sa predstavnicima stranih firmi sa stanovišta bezbednosti naše zemlje;

(b) određivanje i pripremanje svih lica koja će učestvovati u poslovnim razgovorima i daljim kontaktima sa strancima. To je potrebno zbog primene posebnih mera bezbednosti, na što obavezuje Zakon o opštenarodnoj odbrani: »Radi zaštite interesa opštenarodne odbrane, u organima društveno-političkih zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija i samoupravnim organizacijama i zajednicama određuju se zadaci i poslovi od posebnog značaja za opštenarodnu odbranu koje treba štititi primenom posebnih mera bezbednosti, kriterijuma za popunu i način popune radnicima koji te zadatke i poslove obavljaју«;¹⁴

(c) precizno utvrđivanje podataka koji ne smeju biti saopšteni i dostupni stranim licima. Ovi podaci se konkretizuju za svaki poslovni kontakt sa strancima, a posebno kada se utvrđuje dugoročnija ekonomska saradnja ili duži boravak stranaca u našoj zemlji. Pojam tajnih podataka je definisan Zakonom o opštenarodnoj odbrani: »Pod tajnim podacima opštenarodne odbrane, u smislu ovog zakona, podrazumevaju se dokumenti, podaci o borbenim i drugim materijalnim sredstvima, objektima, merama i radnjama i drugi podaci čije bi otkrivanje moglo naneti štetu opštenarodnoj odbrani i bezbednosti zemlje«;¹⁵

(d) pri saradnji sa stranim licima oni često nameću svoje želje šta žele razgledati i kuda će se kretati, što ponekad stvara probleme organizatorima, a može doneti velike materijalne i bezbednosne štete. Stoga je neophodno za svaki susret sačiniti detaljan program kretanja stranaca za vreme posete organizaciji udruženog rada ili nekom drugom organu na teritoriji društveno-političke zajednice, posebno kada se radi o oragnizacijama koje su od posebnog interesa za opštenarodnu odbranu ili organizacijama udruženog rada koje proizvode naoružanje i vojnu opremu;

¹⁴ *Zakon o opštenarodnoj odbrani*, »Službeni list SFRJ«, br. 21, od 23. aprila 1982. godine, član 191.

¹⁵ *Isto*, član 175, stav 2.

(e) u okviru međunarodne ekonomske i naučne saradnje, znatan broj naučnoistraživačkih projekata se realizuje u našoj zemlji. Zato je značajno istaći zakonsku obavezu svih organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija o zabrani angažovanja stranaca u naučnoistraživačkim projektima od značaja za opštenarodnu odbranu, bez odobrenja nadležnih organa republika ili pokrajina. Ovo značajno pitanje je takođe regulisano Zakonom o opštenarodnoj odbrani: »Strana fizička i pravna lica ne mogu na teritoriji SFRJ samostalno vršiti naučna i druga istaživanja ili na drugi način prikupljati podatke u oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu.

Samoupravne organizacije i zajednice, društvene organizacije i organi društveno-političke zajednice, kad u oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu vrše na teritoriji SFRJ naučna i druga istraživanja zajedno sa stranim fizičkim ili pravnim licima ili za potrebe tih lica ili u bilo kojoj drugoj saradnji sa stranim fizičkim ili pravnim licima u kojoj daju podatke iz oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu, dužni su da prethodno pribave odobrenje nadležnog organa u republici, odnosno autonomnoj pokrajini.¹⁶

Na osnovu iznetih zakonskih i drugih moralno-političkih i idejnih obaveza, svi subjekti udruženog rada i pojedinci moraju se odnositi prema poslu u međunarodnim ekonomskim odnosima bez hedonističkog ponašanja, jer dobra organizacija, svesno i zakonsko izvršavanje obaveza koherentno deluje na dalje izgrađivanje i jačanje opštenarodne odbrane, bezbednosti i društvene samozaštite.

*

U okviru međunarodnih ekonomskih odnosa sa inostranstvom značajno mesto za bezbednost naše zemlje ima odbrana od psihološko-propagandnog delovanja, odnosno ekonomskih pritisaka kao jednog od oblika »specijalnog rata«.

Dok moderna psihološko-propagandna dejstva predstavljaju naučno fundirane aktivnosti u manipulisanju sa narodom i projedincima, »specijalni rat« kroz oblike ekonomskih pritisaka sračunat je na veštačko izazivanje unutrašnjih privrednih i političkih kriza. Posledice tih neprija-

¹⁶ Isto, član 183.

teljskih delovanja su u uzročnoj povezanosti ekonomije i politike, s obzirom na to da svaka ekonomska kriza izaziva velike poremećaje u političkom životu zemlje.

Oblici ekonomskih pritisaka često su neprepoznatljivi, ali se najčešće ispoljavaju kroz nelojalnu konkurenciju na tržištu, razne ucene, ekonomske blokade, prekomerno finansijsko zaduživanje i tehnološku zavisnost, neudovoljavanja ugovornim obavezama ili iznenadno prekidanje međudržavnih ugovora i druge saradnje. Posledice tih pritisaka su poremećaji u privredi, nestašica roba na tržištu, obezvređivanje domaće valute, nagli skok cena i drugo. Sve to utiče na opadanje životnog standarda radnih ljudi, a time i na pogoršavanje političke situacije.

Iako nije uvek lako razlikovati spoljne ekonomske pritiske od unutrašnjih ekonomskih teškoća zemlje, ipak je značajno istaći da su ti pritisci povezani sa mnogim drugim problemima, a time je otežana i odbrana koja iziskuje široku društvenu akciju i visoke moralne kvalitete, posebno onih pojedinaca kojima društvo poverava realizaciju zadataka u međunarodnoj ekonomskoj saradnji.

SUMMARY

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS AND SECURITY OF S.F.R.Y.

We are witnessing the political division and mutually opposed interests between countries, with military blocs also taking part in the process, which stand contrary to the tendency of growing economic unification of the world. Although this economic unification leads in the long term towards reduction of international and blocs contrarities, care of security of individual countries must be their permanent activity. This is of a particular significance for our country which stands outside blocs that fight for spreading their influence, and is situated in the neighbourhood of certain countries which claim parts of her territory.

One of the basic prerequisites for an accelerated development of Yugoslavia is her inclusion into the international division of work and an intensification of her production-technological cooperation with the world. The economic development of the country is in direct function with the build-up of its material basis of defence and security. It is necessary that its international relations are oriented, programmed and realized in this direction. Practical activities of the country, regretfully, in many instances deviate from this principle thus causing tremendous material losses to national economy, undermining the economic foundations of society and reducing the international reputation of the country, thus affecting its defence and security power.

R É S U M É

LES RELATIONS ECONOMIQUES INTERNATIONALES ET LA SECURITE DE LA RSFY

En dépit d'une tendance à une l'intégration économique du monde toujours plus poussée, nous sommes témoins de la division politique des Etats et de l'opposition de leurs intérêts, à quoi participent les blocs militaires. Bien que, au plan global, l'intégration économique, vue dans une longue optique, mène vers la réduction des oppositions entre des Etats et entre les blocs, la préoccupation des pays quant à leur sécurité doit s'exprimer en tant qu'une activité permanente. Cela est surtout important pour notre pays qui est hors blocs militaires, lesquels blocs combattent pour l'expansion de leur influence, et qui a dans son voisinage certains Etats qui ont des prétentions quant à certaines parties de notre territoire.

L'un des préalables de développement économique plus rapide de la Yougoslavie consiste à voir cette dernière s'intégrer dans la division internationale de travail et intensifier sa coopération économique et technologique avec le monde. Le développement économique se trouve dans un rapport direct avec le raffermissement matériel des fondements de la défense et de la sécurité. C'est dans ce sens qui convient d'orienter, programmer et réaliser dans la pratique les relations économiques internationales d'un pays. Malheureusement, dans la pratique on s'en écarte souvent ce qui a pour conséquence d'énormes pertes matérielles pour l'économie, les bases économiques de la société minées, l'atteinte portée à la réputation du pays, le tout se répercutant d'une manière négative sur le pouvoir de défense et la sécurité de la Yougoslavie.

Р Е З Ю М Е

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ СФРЮ

Вопреки все увеличивающимся тенденциям экономического объединения мира, мы являемся свидетелями политической разрозненности и противоположных интересов различных государств, при участии военных блоков. Хотя в глобальном плане экономическое объединение долгосрочно ведет к сокращению межгосударственных и межблоковых противоположностей, забота о безопасности отдельно рассматриваемых стран должна быть их постоянной активностью. Это имеет особое значение для нашей страны, которая состоит из вне военных блоков, борющихся за расширение своего влияния, и в соседстве которой находятся некоторые государства, имеющие претензии на части нашей территории.

Одной из основных предпосылок более быстрого экономического развития Югославии является включение в международное разделение труда и интенсификация производственно-технологического сотрудничества с миром. Экономическое развитие выступает непосредственно в функции укрепления материальной основы обороны и безопасности. В этом направлении необходимо направлять, программировать и практически реализовать международные экономические отношения. К сожалению, практика часто этого не придерживается, чем наносится огромный материальный ущерб экономике, подрываются экономические основы общества и нарушается авторитет страны, что отрицательно влияет на безопасность и оборонную мощь страны.